

ПРАВОСЛАВНА БАНКА, РЕАЛНОСТ ИЛИ ФИКЦИЈА?

Ненад Витомировић

Општина Херцег Нови, Трг Маршала Тита 2, 85 340 Херцег Нови, Црна Гора,
nenad.vitomirovic@hercegnovi.me

АПСТРАКТ

Предмет истраживања у овом раду је могућност увођења новог вида банкарског пословања и иновативних банкарских услуга и производа. Промјене у сагледавању улоге банке у друштвеном животу и промјена фокуса пословања, од мешетарења и „клађења“ ка реалним потребама човјека и за човјека, из сјене извлачи заборављену хришћанску мисао о економији. Хришћанска економија није нови термин, али у нашем финансијском систему не постоје православне банке, па чак ни као појам. Циљ истраживања је да се докаже како постоји могућност оснивања хришћанских, православних банака у постојећем финансијском систему, које притом могу успјешно да послују по узору на исламске банке. У исламу постоји функционално, вјерски регулисано банкарство. Овај успјешан модел и искуства исламске банке представљају одличан полазни основ, не само за утврђивање принципа рада православне банке, већ и за дефинисање банкарских производа и услуга. Овако конципирана банка узима позитивну праксу и искуства рада конвенционалних и исламских банака, спајајући их у јединствен облик својствен православној, хришћанској вјери. Како пословање православне банке не зависи од економске стварности у некој држави, у овом раду сам поставио универзалне темеље на којима банка треба да почива, користећи опште методе и технике научног истраживања. Закључак је да пословни модел православне банке јесте морално и етички вођена универзална банка, која је инвеститор и трговац, а чији је циљ, не само профитабилно пословање, већ и социо-економски развој друштва. Овако проактивно тржишно орјентисана банка може да функционише према постојећем Закону о банкама, те као квалитетна алтернатива конвенционалним, са њеним моделом партнерства и подјеле ризика, може допринијети даљем повећању стабилности финансијског сектора, уз истовремено повећање ефикасности и продуктивности реалног сектора.

Кључне ријечи: православна банка, исламска банка, хришћанска економија.

УВОД

Финансијски систем у Црној Гори је „банкоцентричан“ с обзиром да доминантан дио тржишта (преко 90% укупне активе финансијског система) чине банке и преко њих се одвија највећи дио финансијске интермедијације. Садашње промјене у глобалном банкарском пословању условљене су дерегулацијом финансијских тржишта у претходном периоду, економским кризама и пандемијом, убрзаним кретањем новца и примјенама нових информационих технологија у банкарству. Све ове промјене, економске, технолошке и друштвене нису заобишле ни банке у Црној Гори. Технологија ће радикално утицати на обрасце пословања какве их данас познајемо. Комбиновани ефекти технолошког напретка, велике промјене природе посла, демографских и климатских промјена, као и могућа „јапанификација“⁴⁴, могу имати озбиљне последице за банкарску индустрију. Институције

---

⁴⁴ Стање врло ниске стопе раста БДП-а и изразито ниска стопа незапослености, попраћено падом стопе инфлације, укупне факторске продуктивности и каматних стопа. Притом је стопа инфлације у Јапану често и негативна, упркос експанзивној монетарној политици одржавања нултих каматних стопа, уз екстремно висок јавни дуг и знатне мјере фискалних подстицаја.

kojima nedostaju širina ili sposobnosti diferenciranja, vjerovatno će biti dovedene u питање. Ера постлиберализације нам доноси банкарско окружење које произилази из незадовољства и неповјерења у институције, а банке су постале синоним за неморал и нехуманост. Банке у Црној Гори морају да схвате разлог свог постојања у свјетлу финансијске кризе 2008. године и пандемије коронавирусом 2019. године, и прилагоде своје пословање новом, постковид добу. Пандемија коронавируса драстично мијења игру за глобалну економију, а у овој игри активно учествују и банке. У периоду од само десет година од посљедње велике економске кризе, банкарско пословање на глобалном нивоу се суочава са новим изазовима и кризом, која осим економског има и здравствени карактер. И док о поријеклу вируса Ковид 19 и узроцима ширења пандемије постоје различита гледишта, за економску кризу 2008. године знамо тачне узроке. Промјене у сагледавању улоге банке у друштвеном животу морају бити праћене промјенама у финансијским системима, банкарском пословању и крунисане додатном регулативом и увођењем нових облика банкарства. Управо ове промјене фокуса пословања, од мешетарења и „клађења“ ка реалним потребама човјека и за човјека, из сјене извлаче заборављену хришћанску мисао о економији, остављајући простора да модерну економију редефинишемо и поставимо на реалнијим темељима. Овако конципирану економију, која се ослања на хришћанство, за потребе овог рада ћемо назвати православна економија, а банку која послује на овим принципима православна банка. Међутим, само Црква и народ могу бити православни. Зато изведене термине попут „хришћанска економија“, „православна економија“, „хришћанско банкарство“, „православна банка“ и „теолошки регулисано банкарско пословање“ користимо само у сврху лакшег упознавања са идејом и принципима новог вида банкарства. Хришћанска економија није нови термин али не постоје радови који би у складу са постулатима те економије, показали могућности пословања хришћанских, православних банака у постојећем финансијском систему. Сврха овога рада није само потврђивање могућности постојања оваког вида банкарства, већ и одређивање основних принципа пословања, као и упознавање са особеностима које ће донијети православне банке. Суштински, ради се о банци чије је пословање додатно регулисано вјерским и моралним начелима проистеклим из учења православне Цркве и из хришћанског етоса. До сада је било покушаја успостављања банке православне цркве⁴⁵, конкретно Руске православне цркве (РПЦ)⁴⁶, али тај пројекат није постигао жељене резултате⁴⁷. Такође, Руска православна црква је 2015. године, заједно са Привредном комором Русије покренула питање модификације постојећег финансијског система.⁴⁸ Узимајући у обзир да у пракси овако конципиран облик пословања доноси велики број нејасноћа и недоумица, потребно је дефинисати мисију и визију са циљевима којима треба тежити, те поставити принципе по којима ће ова банка да функционише. Како пословање православне банке не зависи од економске стварности у некој држави, у овом раду ћу поставити универзалне темеље на којима ова банка треба да почива. Служићу се примјером јединог функционалног вида вјерски регулисаног банкарства, исламске банке, при чему претходно не треба доказивати успјешност овог већ потврђеног и одрживог банкарског пословања, заснованог на вјерским принципима. Искуства проистекла из исламског банкарства представљају одличан полазни основ, не само за утврђивање принципа рада православне банке, већ и дефинисање банкарских инструмената и производа. Притом није било изводљиво просто клонирати пословање исламске банке и такву банку назвати православном, због суштинских разлика између ислама и хришћанства. Стога је хришћанску економију, као „правни“ основ, нужно сагледати прије самог дефинисања православне банке. Тако произилази да постоје и одређене сличности у ставовима православног хришћанства и

⁴⁵ <https://tass.com/economy/772034> Визија цркве је била да се оснује банка која неће одобравати кредите, нити отварати депозите, са циљем да дјелује као посредник између православних инвеститора, као и да православни банкарски у будућности формирају капитал банке у злату. Приступ 03/04/2020.

⁴⁶ <https://www.bank-peresvet.ru/> РПЦ је власник 50% банке, приступ 03/04/2020.

⁴⁷ Након инспекције банке „Пересвет“ 2016. године, Централна банка је увела привремену управу. Сергеј Григоријан, шеф анализе у Руској асоцијацији банака, је предвидио ову ситуацију „јер концепту недостаје било каква практична примјена“.

⁴⁸ На жалост, само као одговор на зависност од западних банака у доба међународних санкција.

ислама према пословању, новцу, позајмици и камати, а нарочито у тумачењима Светих отаца хришћанства предисламског периода⁴⁹, чија учења православно хришћанство није напустило. Све исламске земље су прихватиле конвенционалне банкарске системе, али многе од њих су увеле нове трендове у банкарству током посљедњих педесет година. У суштини, ради се о примјени исламских вјерских принципа у регулисању пословања банака. У тим земљама није присутна тежња да се вјерски принципи унесу само у банкарство, већ и у економију у цјелини. У исламу се пословни однос сматра законитим по *шерџату*⁵⁰ ако не садржи неки забрањени елемент, као што је *риба*⁵¹ или *гарар*,⁵² уз услов да не нарушава неко друго правило или закон. Неколико пословних уговора има своје коријене у предисламском периоду. Након појаве ислама они су се додатно развијали и широко се примјењују након што је утврђена и потврђена њихова усклађеност с начелима шерџата. Тако данас имамо алтернативни систем нашем конвенционалном систему који се може паралелно користити и у немуслиманским земљама. То представља базу и добар основ за даљу имплементацију идеје православне банке. Користећи се основним принципима модерног исламског банкарства и финансија могу се сагледати могућности моделирања православне банке у постојећим банкарским системима. Зато овако конципирана православна банка узима позитивну праксу и искуства рада конвенционалних и исламских банака, спајајући их у јединствени облик својствен православној вјери. Православна банка може да функционише у постојећим законским оквирима и у економијама западног свијета и као банка православне цркве, по узору на Институт за вјерске послове (Ватиканска банка). Међутим, пословање слично исламским банкама је, са аспекта односа према теологији, приближније жељеном моделу пословања.

ХРИШЋАНСКА ЕКОНОМСКА МИСАО

О економском хришћанском систему се расправља и пишу теоријска дјела већ скоро два стољећа. Прве радове на ову тему писали су економисти и теолози истока, а данас предњаче теолози и економисти западног хришћанства. Економија и хришћанство се умногоме баве истим питањима, укључујући, али не ограничавајући се на: људску природу, институционални оквир, позајмљивање новца, рад, производњу, дистрибуцију и благостање. Иако се на Библију не може гледати као на економски уџбеник, она садржи кодексне вриједности који могу бити принципи за политичке, социјалне и економске одлуке (Мек Ки · 1987). Православна теологија не може бити једини извор економског разумјевања, али може да допуњује наше разумјевање економије на правилан начин. Хришћанска разматрања могу допринијети рјешавању економских питања кроз методолошки напредак, бољем разумјевању економских система, бољу економску анализу и креирање политика. Православље увиђа историјско искуство кроз које је прошао Запад⁵³ и прихвата да је заштита индивидуалних права заиста велики успјех и драгоценост достигнуће (Јанарас, 2004). Међутим, неолиберални капитализам, управо пренаглашавањем и искривљивањем права појединца дехуманизује особу са хришћанске тачке гледишта, одвајајући је притом од истинског учешћа у економском друштву и саборности. **У том погледу, неолиберални капитализам је у основи антихришћански.**

Разлог зашто је економија и религиозно питање је то што она није само „ствар новца“, већ и људског опстанка и правилног развоја заједнице. Економија је питање вриједности, а не само стања на рачуну или биланса (*енгл. the “bottom line”*) (Мек Фаг, 2001). У доношењу економских одлука хришћанство не сматра да је профит једина ствар разматрања, и колико год мислили да православни хришћани држе до овог принципа, пракса

⁴⁹ https://ar.wikipedia.org/wiki/المسيحية_في_الشرق_الأوسط; приступ 03/01/2020.

⁵⁰ Скуп свих прописа из области вјерског и свјетовног права на основу којих су уређени односи у исламској заједници.

⁵¹ Камата.

⁵² Трансакције које садрже висок степен неизвјесности.

⁵³ Од хуманизма и ренесансе, преко реформације, покрета просвјетитељства, научне и индустријске револуције и грађанских политичких револуција и демократских правних држава.

показује супротно. Санитарно исправна и чиста вода још увијек представља проблем у многим земљама гдје већина становника има мобилне телефоне. Комерцијално мотивисана истраживања се интензивније спроводе од социјалних или здравствених.

Једна од карактеристика цивилизације је да однос добитка и губитка представља срце тржишног поретка. Првенствени задатак хришћанства и православне економије, а самим тим и допринос модерној економији, треба да буде додатно „филтрирање“ односа између добитка и губитка кроз Јеванђеље и тумачења Светих отаца, те да овај однос не буде регулисан само законом човјека, било да је то тржишно право или закон државе. То хришћанску економију чини првенствено етичком, те на основу тога и разликујемо хришћанску економију од хуманистичке.

Посматрајући данашња економска начела и различите економске школе, примјећују се и одређени економски „свети“ правци. Два најчешћа су „влада као спаситељ“ и „појединачна слобода као спаситељ“. Економиста и добитник Нобелове награде Џејмс Макгил Бјукенан (енгл. *James M. Buchanan*) објашњава ове економске „богове“:

1. „**Влада као спаситељ**“ може проићи из кејнзијанске економске мисли, која се фокусира на коришћење активне владине политике за управљање агрегатном тражњом, како би се рјешиле или спријечиле економске рецесије. Ово је нарочито изражено када грађани, из бојазни од незапослености и кризе, желе проширити „родитељску“ улогу социјалне државе, и тако омогућити држави да глуми Бога.
2. "**Слобода појединца као спаситељ**" може произаћи из класичног либерализма сугеришући да је слобода сама по себи циљ. По Бјукенану, класични либерализам покушава да покаже како особе могу да бивствују саме, да им не требају ни Бог ни држава да им буду економски сурогат родитељи, већ да су сами себи довољни.

Критичари неолиберализма указују да је савремена економска теорија ништа друго до инструмент за добијање пристанка слабих и немоћних да се укључе у сопствену експлоатацију. По њима, најсмртоносније оружје моћника који доносе економску неправду и исцрпљивање свјетских ресурса нису пушке, већ обликовање ума потлачених.⁵⁴ А у убликовању таквог ума најзначајнију улогу имају модерни економисти.⁵⁵ Најсликовитије о томе говори син протестанског свештеника, др. Јошихиро Франсис Фукујама (енгл. *Yoshihiro Francis Fukuyama*), професор на Стенфорд Универзитету (Калифорнија, САД): „Тачно је да су интереси богатих утицали на многе интелектуалце, па ови зато пишу радове који оправдавају данашњи свијет“.⁵⁶ Суштински је битно да и наша дјела говоре у прилог критикама савременој економској теорији. Међутим, то углавном није случај. Било би нам корисније да почнемо **правити разлику између легално и нелегално стечене имовине**, добрих и лоших односа према својим запосленима и пословним партнерима, између тога да ли се порези плаћају или не плаћају и **да ли се стечено богатство на неки начин враћа или не нашој заједници на славу Богу**, испуњавајући двије најважније заповијести⁵⁷. Водећи се овим двјема заповијестима морамо бити свјесни да је у њиховом средишту љубав. Једна љубав има вертикалан смјер и усмјерена је ка Богу, а друга љубав има хоризонталан смјер и представља љубав међу нама. Оно што добијемо спајајући ове двије љубави јесте крст Христов, што ћемо у следећем графику и илустровати:

⁵⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Power-knowledge>; Paul-Michel Foucault, "Знање моћи", приступ 02/04/2020.

⁵⁵ Alan Greenspan, прим. аутора

⁵⁶ <https://fukuyama.stanford.edu/> приступ 02/04/2020.

⁵⁷ "Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и свом душом својом, и свим умом својим. Ово је прва и највећа заповијест. А друга је као и та, љуби ближњега свога као самога себе. О овим двјема заповијестима виси сав Закон и Пророци" (Мат. 22:37-40 и Мк.12:30-31).

График 1. Графички приказ двије највеће заповијести

Кроз ове двије заповијести треба посматрати хришћанску економију и принципе на којима она треба да почива.

Само ова двојна љубав предуслов је сваког правилног односа према животу, а самим тим и према економији, те може да дође искључиво из човјековог нуклеуса, човјекове душе одакле и долази самољубље, среброљубље и властољубље, које се налазе у коријену друштвених, а самим тим и економских поремећаја⁵⁸.

Човјек је јединствено духовно и тјелесно биће са својом величанственошћу психофизичке природе. Јединственост људског бића, хришћанског човјека, огледа се и у споју вјере и знања, гдје једно не ограничава друго. Ова бића у дому (*грч. οίκος*) живе по одређеним правилима и обичајима (*грч. νόμος*)⁵⁹ у сложеним односима, како према Богу, тако и према ближњим члановима тога домаћинства. Такве односе мимо материје економска наука не може у цјелости сама да сагледа, па самим тим трпи и неуспјехе.

Нажалост, хришћанство ипак није одиграло улогу регулатора између права и правде при дефинисању кодексних вриједности као принципа за социјалне и економске одлуке и политике савремене цивилизације.

Вриједи размотрити неке посебне економске празнине које православно хришћанство може да попуни, чиме би се боље разумио потенцијал „теолошке“ економије за економију уопште. Неке празнине се повећавају управо зато што се економија углавном сматра позитивном науком. А ако је економија заиста позитивна наука, можда неће имати могућност да испитује оно што сама не може да моделира (Татум, 2016). Нормативна економија укључује етичке прописе и судове о вриједности, па можемо рећи да је то позитивна економија са системом вриједности. **Из тога слиједи да систем вриједности нормативне економије хришћана треба да буде хришћански систем вриједности.** Ова економија у себи не садржи само материјале из позитивне економије, већ и из темељних учења хришћанства о природи човјека, грешности и слабости, сврси живота и рада, а понајвише о вриједностима, љубави, истини и правди.

„Хришћанин може да комбинује своју хришћанску етику и познање о природи човјека са знањем о позитивној економији да би одлучио да ли било који дати приједлог треба одобрити или осудити. Та комбинација се врло правилно може назвати хришћанском економијом.“ (Рог, 1965).

⁵⁸ „Љубећи једино самога себе човјек не љуби ни Бога ни човјека. Он чак не љуби човјека ни у самом себи; он љуби само своје мишљење о себи, своју самообману. Кад би он љубио човјека у себи, он би у исто време љубио и слику Божју у себи, и он би убрзо постао богољубив и човјекољубив. Јер би тражио и у другим људима човјека и Бога, предмете своје љубави.“, Св. Николај Велимировић; „Бесједа на Недељу двадест седму: Јеванђеље о згрченном тијелу и згрченим душама“, Омилије, 1925.

⁵⁹ *οίκος* (дом) + *νόμος* (обичај, закон) = *οικονομικός* (економија - правила за управљање домаћинством).

Без разматрања алтернативних погледа на свијет и живот, какве пружа православно хришћанство, економија је заробљена искључиво у својој перцепцији онога што сматра да јесте и шта сматра да би требала да буде, без спознаје шта све може бити. Православљу је својствено да никада није одбацивало науку и филозофију, напротив, савремена наука одбацује хришћанство. И заиста, православно хришћанство може да пружи другачију перспективу сагледавања, омогући већу ширину модерној економији и помогне јој у идентификацији извора и последица економских криза и неједнакости, користити моделе који сада не постоје у економији, поготово у домену непресушне људске креативности и мотивације. А управо се ограниченост економске науке огледа у тумачењу основне мотивације, невидљиве руке Адама Смита, да ће свако дјеловати како би максимизирао првенствено свој властити интерес у материјалном смислу. Ову темељну претпоставку економије је, поред многих, оборно и Србин, Никола Тесла, дајући бесплатно човјечанству све што је открио, скончавши свој живот као скромни син православног свештеника из Лике.

Не борећи се за апсолутну доминацију, не намећући своју догму већ дајући универзалне вриједности цивилизацији, православно хришћанство опет има прилику, као у вријеме Св. цара Константина, да учествује у креирању новог, праведнијег друштва а самим тим и модерне економије.

ПРАВОСЛАВНА БАНКА

Одређивање појма

Развијање вјерског, хришћанског одговора на економију данас, укључује разумјевање како правилно повезати православно вјеру са дефиницијом рада, имовином, дугом и здравим економским принципима, имајући на уму да спас није ни влада, ни слободно тржиште, већ само Христ. Да би одредили појам и принципе пословања православне банке неопходно је сагледати хришћански етос и однос православља првенствено према раду и дугу, али и позајмљивању новца, камати, стицању имовине и материјалном задовољењу као основи за формулисање тих принципа.

Рад – сваки вид стицања материјалног, који није у складу са поимањем поштеног рада, није прихватљив у хришћанској економији. Није прихватљив ни према постојећој законској регулативи, али постојећи закони не могу да одреде шта је то поштени рад, јер не праве разлику између права и правде. Закон може само да одреди шта је дозвољен начин стицања. Због тога друштвене и моралне норме проистекле из православног хришћанства треба да буду допуна пословног права у хришћанској економији. У циљу спровођења ових норми, у управљачкој структури православне банке мора да постоји „етички“ одбор по узору на „шеријатске“ одборе исламске банке. Црква не даје предност ниједној од власничких форми и нити један од тих облика својине није ослобођен од могућих злоупотреба и појаве гријеха кроз крађу, среброљубље, неправедну дистрибуцију и др. Суштина је у томе да, живјећи у тијелу, морамо се намирити материјалним, а при томе водити рачуна о души, која је најважнија. Сваки рад у циљу стицања материјалног у коначници мора да донесе спасење души, јер све што нас одваја од Бога нам не треба. Из овога произилази да постоје два очигледна питања која одређују однос хришћанства и материјалног задовољења, а самим тим и основу за пословање православне банке:

1. **Како смо дошли до богатства?**
2. **Шта радимо са тим богатством?**

Ово треба да буду основна питања у пословању православне банке, као и при продаји акција и избору партнера банке.

Постављајући ова два питања акценат дајемо на моралне особине будућих партнера и акционара банке. Најбољи примјер за некога ко може бити акционар и партнер православне

банке можемо наћи управо у српском народу. Ријеч је о часном и скромном православном вјернику и патриоти, велетрговцу, добротвору и задужбинару, Николи Спасићу⁶⁰.

Дуг - у овом раду морамо да се одредимо и према позајмљивању новца, јер од тога зависи и пословање православне банке. Првенствено због тога треба раздвојити два облика давања:

1. **бесповратне новчане помоћи (или новчане позајмице без обавезе враћања – по савјести) ради превазилажења оскудице и**
2. **новчане позајмице ради пословања или куповине добара ради веће раскоши.**

Полазећи од тога, бесповратну новчану помоћ ради превазилажења оскудице треба да добијају сиромашни (који немају могућност узимања позајмице, односно не испуњавају услове за добијање кредита)⁶¹, а новчану позајмицу давати без камате водећи се ријечима Св. Василија Великог⁶².

Што се тиче оних који могу и хоће да подигну кредите, Св. Василије Велики сматра и савјетује слабостојеће људе да се не задужују, него да се потруде да превазиђу тешкоће својим радом и уздржавањем, а водећи се Христовим ријечима „иштите најприје Царство Божије, и правду његову, и ово ће вам се све додати“. Код креирања сопствених потреба, самољубив човјек често има нереалне потребе и жеље које га воде ка лакомислености. Још у то доба, Св. Василије је сматрао да углавном финансијски слабије стојећи људи не узимају зајмове из потребе већ из жеље за раскошним животом⁶³. Управо овдје откривамо како би тај хришћански светац савјетовао данашње клијенте да беспотребно не узимају неповољне кредите са варијабилном каматном стопом, али и банке да не одобравају клијентима „*sub-prime*“ и „*ninja*“⁶⁴ кредите, јер ће тако одвести и њих и себе у пропаст. И управо су ови кредити чинили 40% од укупног броја одобрених кредита 2007. године и представљали су основ за покретање финансијске кризе и крах великог броја банака. **Један од закључака из поуке Св. Василија Великог је да за кризе и пропадање породица нису икључиво криви они који дају лихварске кредите, већ дјелимичну породицу сносне и они који их непотребно узимају.**⁶⁵ На основу овога можемо закључити да би главни курс пословања православне банке требао бити више према финансирању реалног сектора привреде, а мање према потрошачким кредитима, осим за робу домаће производње.

Када је дуг у облику банкарског кредита, треба га третирати по принципима конвенционалних банака, али без банкарске марже кроз камате, користећи праксу и моделе исламске банке, а у складу са домаћим законодавством због правне природе кредитних уговора.

⁶⁰ https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Никола_Спасић#cite_note-1, приступ 01/03/2020.

⁶¹ „Господу позајмљује ко поклања сиромасу“, Приче Соломонове 19:17. Зато хришћанско давање „не очекујући ништа зауврат“ треба да буде основ за бесповратну новчану помоћ или зајам сиромашнима и потребитима који не могу да подигну кредит, без обавезе да се исти врати (по савјести). Фонд за ове потребе би требао бити 10% од профита привредних субјеката, укључујући и православне банке.

⁶² „Подај сребрњаке који бескорисно леже, не оптерећуј сиромасих каматом, и биће добро и једном и другом. Теби ће бити добро стога, што ће твој новац на тај начин бити сигуран, а онеме, који га је од тебе узео стога што ће од њега (од тог новца) имати користи. Ако пак тражиш и камату, задовољи се оном, коју ћеш добити од Господа. Он ће за сиромасе платити и камату. Од Онога, Који је уистину Човекољубац, очекуј човекољубље.“, Св. Василије Велики, „Бесједа на завршетак четрнаестог псалма и о зеленашима“, Бесједа на Псалме, стр 4.

⁶³ „Сада те нико не оптужује за сиромаштво, јер је то зло дошло против твоје воље. Међутим, ако се обавешеш да ћеш платити камату, неће бити никога ко те неће оптужити због твоје непромишљености. Размисли унапријед: од чега ћеш платити? Дјетињем разуму је својствено да своје потребе не покрива оним што има, него да вјерује варљивим надама и да се одважи на очигледну и неоспорну штету. Ако пак ниси у стању да платиш дуг, онда једно зло лијечити другим. Узимањем на зајам не само да се нећеш обогатити него ћеш изгубити чак и своју слободу. И као што обољели од водене болести остављају утисак угојености, тако ови људи остављају утисак да су богати, непрестано позајмљујући и враћајући новац и плаћајући новим дугом онај претходни, тако да самом непрекидношћу зла задобијају повјерење да опет добију нови зајам. Тражио је лијек, а добио је отров. Колико је оних који су, видјевши у сну себе као богате, претрпјели штету!“., Св. Василије Велики, *ibid*.

⁶⁴ „*Ninja*“ кредит - *no income, no job, and no assets*.

⁶⁵ Банка је произвођач кредита, а кредит је оруђе а не оружје. Не можемо кривити произвођача оруђа, нпр. кухинских ножева, ако се са тим оруђем почини самоубиство.

Ипак, неке ко је узео зајам без камате, временски аспект може да омогући враћање зајма чија је вриједност мања од узете. То значи да је нанесена штета ономе ко је тај новац дао на зајам, што опет није у складу са хришћанским поимањем правде као ни наплаћивање камате. Ово нарочито важи за банку која плаћа надокнаду за средства која користи у свом пословању, што је ставља у положај дужника на основу камате. Овај проблем према банци и клијентима банке, морални и пословни, може се лако превазићи користећи три принципа:

1. Православна банка је партнер у пословању клијената;
2. Вриједност новца се, са временског аспекта, посматра кроз индекс потрошачких цијена (*CPI – Consumer Prices Index*);
3. Банка има право на надокнаду реалног трошка проистеклог из пословања (ако је трошак рада, нпр. плата партнера/клијента, урачунат у трошкове заједничког пословног подухвата).

Прије самог одређења православне банке, а узимајући у обзир све наведено, можемо извести основне принципе који морају бити задовољени како би се нека банка уопште могла назвати хришћанском, а што ћемо приказати у графику 2.

График 2. Хришћанске финансијске институције

Из овога произилазе мисија, визија, и вриједности којима треба тежити, те и принципи по којима ће ова банка функционисати. У графику 3 ћемо приказати концепт православне банке на основу принципа проистеклих из хришћанске економске мисли. Из графика можемо видјети да банка има за циљ бивствовање у Софији⁶⁶, како нас то учи Св. Јован Шангајски и Санфранциски у „Учењу о Софији, премудрости Божијој“, али и посредну улогу регулисања два отворена питања како би овакав концепт заживио. Прво питање је системско, гдје

⁶⁶ Када се ријеч Премудрост употребљава као властито име, под њом се подразумјева Друго Лице Свете Тројице на основу богонадахнутих ријечи апостола Павла да ми проповедамо „Христа, Божију силу и Божију премудрост“ (1 Кор 1, 24). Од првих вјекова хришћанство је Премудрошћу Божијом називало Друго Лице Свете Тројице и Њему је приписивало све текстове Светог Писма у којима се „о Премудрости Божијој говори не само као о својству, већ и као личном начелу“.

православно хришћанство треба да помогне при успостављању кодекса вриједности у економији једне земље како би се постигла социо-економска правда, односно морално и економско благостање.

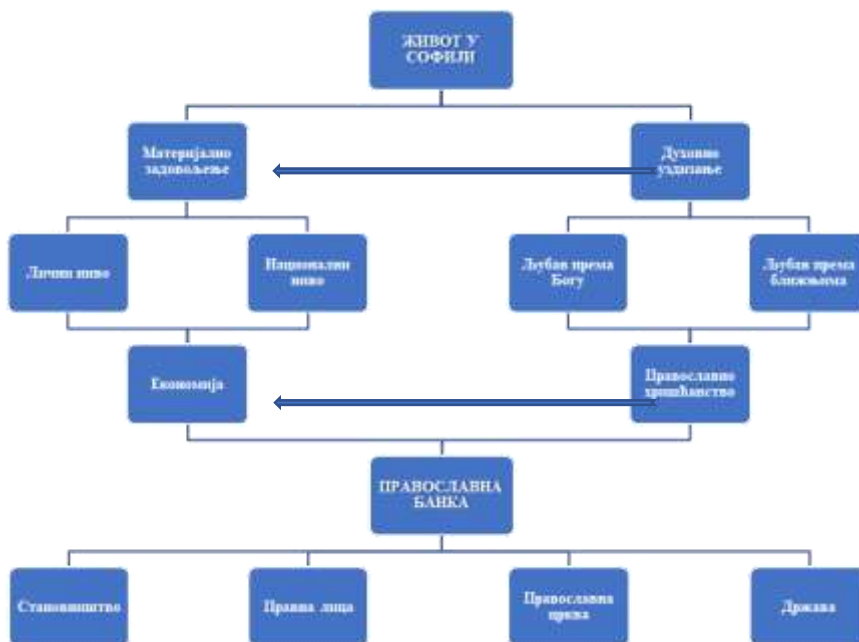

График 3. Концепт Православне банке

Државне и друштвене установе, са механизмима друштвено-политичког устројства, имају моћ и призвање да анулирају зло у његовим социјалним манифестацијама. Ипак, државне установе не могу саме по себи да учине људски живот моралнијим и савршенијим. Зато је одговор на друго питање допуна првог, али се може употребити само на јединственом примјеру за сваког човјека понаособ јер ће Господ судити на Страшном Суду „свим народима и сваком човјеку посебно“.⁶⁷ Из овога се закључује да је друго питање личне природе⁶⁸, гдје, за свакога од нас понаособ, православно хришћанство треба да пружи одговор по питању односа духовног уздизања и материјалног задовољења⁶⁹. Разлог за то је што свако од нас има другачији однос према довољности, вриједности, квалитету и приоритетности материјалних добара, а што, према Светим оцима, често може да нас одведе у пропаст због наше неумјерености. Борба за Царство Небеско почиње првенствено на нивоу појединца, јер се суштинска борба са злом одвија у дубини људског бића са циљем обожења, да се душа покори духу, а дух – благодати (Митрополија, 2015).

Самим тим можемо извести поједностављени појам православне банке: етички вођена банка чији су принципи пословања додатно регулисани вјерским и моралним принципима проистеклим из учења православне Цркве.

Што се пословања тиче, овако конципирана банка узима позитивну праксу и искуства рада конвенционалних и исламских банака, па се на основу тога парцијално могу сагледати будући принципи пословања.

⁶⁷ Св. Јустин Телијски „Бесједа прва у недељи Страшног суда“ манастир Телије, 1965.

⁶⁸ Сви смо различити, јер да нисмо онда би и сви свеци били нпр. пророци или мученици. Из наше јединствености произишли су свети учитељи, апостоли, преподобни, пророци, мученици, праведници, и многи други које овим називима именујемо, истичући оне личне особине и дарове у којима су се посебно истакли у својој јединствености и неповољности. „Различити су дарови, али је Дух исти“ (1. Кор 12:4).

⁶⁹ Материјално задовољење је искључиво лична категорија.

Принципи пословања

У претходним поглављима овога рада констатовали смо одређене принципе који су неопходни за схватање основа и особености пословања православне банке. Први дио се односи на православну вјеру и хришћански етос:

- Новац може стварати новац само ако је инвестиран и удружен с људским радом кроз пословне активности производње, услуга и трговине које морају бити утемељене на принципима хришћанства;
- Праведно дијелити ризик, добитак и губитак у складу са договором, уложеним радом и капиталом⁷⁰;
- Преузете обавезе и уговори се морају поштовати, јер и сама ријеч има такву тежину⁷¹;
- Рад се не сматра само правом. Неблагонаклоно се гледа на лијеност, беспосличарење и друштвено непродуктиван рад;
- Забрањене робе, услуге и дјелатности се не могу финансирати⁷²;
- У управљачкој структури православне банке мора да постоји посебан одбор који ће процјењивати сагласност активности и одлука са моралним вриједностима⁷³
- Православна банка мора водити рачуна о животној средини као Божјој творевини;
- Православне банке треба да одвајају дио свог профита сиромашнима и потребитима који не могу да подигну кредит. Фонд за ове потребе би требао бити не мањи од 10% профита банке;
- Хришћанство не забрањује камату, трговање дугом и ризиком⁷⁴, али не дозвољава зеленашење и на камату гледа са неодобравањем.
- Како смо дошли до богатства? Шта радимо са тим богатством? Ово треба да буду основна питања и у пословању православне банке и при продаји акција банке и одабиру партнера. Моралност свих учесника је суштински битна, јер „примјена принципа подјеле профита и губитка захтјева идеалан морал корисника средстава. У реалности, ако овај услов није испуњен, принцип подјеле профита и губитка не може се примјенити ефикасно“ (Кхан, 1995).

Други дио се односи на Закон о банкама, на послове које православна банка може да ради као и друге конвенционалне банаке, у складу са постојећом законском регулативом (осим оних који нису у сагласју са моралним и етичким принципима), али и са одређеним специфичностима:

- Подјела ризика приликом инвестирања представља основу за стицање добити;
- Православна банка (и православна економија) треба да теже принципима социоекономије;
- Православна банка је универзална банка, учесник је на тржишту новца и капитала. Њено пословање није условљено постојањем операција са каматом на овим тржиштима, али јесте у односу на клијенте.
- Курс пословања православне банке треба бити доминантно усмјерен према финансирању реалног сектора привреде, а мање према потрошачким кредитима, осим за робу домаће производње;
- Банка је партнер клијентима у привреди.

⁷⁰ Саборна посланица Св. апостола Јакова 5:4 “Гле, вапије плата радника који су пожњели њиве ваше, коју сте им закинули; и вапаји жетелача дођоше до ушију Господа Саваота.”

⁷¹ Јевањђеље по Св.апостоу Матеју 5:37 „Дакле, нека буде ријеч ваша: да, да; не, не;“

⁷² Хришћанство нема закон са стриктним забранама, али одређене робе и дјелатности које су у неким земљама дозвољене, нпр. марихана и проституција, нису у складу са хришћанском вјером, те се не могу финансирати.

⁷³ Компанија за производњу медицинске опреме за абортус или компанија која снима „филмове за одрасле“ могу да ступе у клијентски однос са банком ради градње објекта. Грађевинарство и изградња објеката су апсолутно у домену пословања православне банке али „етички“ одбор не може остати равнодушан према природи дјелатности за коју је потребан овај објекат.

⁷⁴ „Све ми је слободно, али све не користи, све ми је дозвољено, али све не изграђује.“ Прва посланица Св. апостола Павла Коринћанима, 10:23.

Ове три задње наведене специфичности можда су и најбитније за сагледавање пословања православне банке. Овакав концепт банкарства предност даје власничким модалитетима финансирања заснованим на подјели ризика и партнерском односу између банке и привредника. На овај начин се ствара веће повјеће клијената јер ће банка као финансијер, због своје веће добити, учинити све што је у њеној моћи да пословни подухват привредника успије, а то је чини идеалним партнером. Самим тим се повећава ефикасност инвестирања и повјеће према банци. А знајући да је повјеће депонената једно од кључних елемената успјешног пословања банке, то би позитивно дјеловало на штедњу.

Овако осмишљено банкарство доноси концептуалне и практичне разлике у односу на конвенционално банкарство, па их је у наставку рада нужно детаљније објаснити:

- За разлику од конвенционалног банкарства, православна банка има допунску регулативу са правне тачке гледишта, а односи се на учења православне Цркве;
- Православна банка прикупља дио средстава на моделу подјеле добити и губитка, док код конвенционалног банкарства не постоји сличан концепт на страни пасиве;
- Депонентима се штедња коригује у односу на промјене индекса потрошачких цијена (*CPI – Consumer Prices Index*). Банка има право да штедишама, са износима преко нпр. 500.000€, понуди посебну накнаду по свом нахођењу у виду стимуланса за штедњу;
- Банкарски кредит је без каматне марже⁷⁵ и садржи само “*break even*” стопу као израз реалног трошка православне банке због природе посла.⁷⁶ Маржа се обрачунава у зависности од модела финансирања (фиксно, проценат од зараде и др.). Кредити православне банке су специфични и у наредном поглављу ће бити описани најосновнији модели;
- Умјесто каматне марже, банка ће остваривати приходе из партнерског односа кроз пословање клијента. Подјела добитка и губитка изискује директну бригу православне банке за пословање клијента и профитабилност улагања. Конвенционална банка првенствено води рачуна о редовном враћању кредита и рачности;
- Православну банку карактерише поврат по основу власничког улагања, па је њена профитабилност повезана с реалном стопом поврата - ослањање на власничко финансирање и акције компанија, за разлику од конвенционалног банкарства;
- Неки пословни модели православне банке темеље се на трговини, па самим тим банка мора активно да учествује у трговини, као и у осталим пословним процесима и активностима. Конвенционалне банке су углавном финансијски посредници;
- У православној банци не постоји класични вид дужничког односа комитента, чиме се постиже боља повезаност капитала и привреде. Православна банка има бољу покривеност колатералима, реалном вриједношћу у реалним привредним токовима;
- У конвенционалним банкама новац је роба, а православној банци средство за рад;
- У конвенционалном банкарству висина приноса је унапријед одређена, док у православној банци то није увијек случај. Профит (а и губитак) се дијели између банке и њеног клијента према формули која одражава раније уговорени начин расподјеле и/или њиховог учешћа/обавеза у послу;
- Православна банка не може да пружа услуге клијентима који су укључени у анти-хришћанске активности. Због активног учешћа и бољој информисаности о природи пословања својих клијената, православна банка је, за разлику од конвенционалних, у бољој позицији да уочи и спријечи неадекватно коришћење новчаних средстава својих депонената;

⁷⁵ Маржа се добија када се из каматне стопе искључе сви трошкови које плаћа банка везано за пласман средстава.

⁷⁶ Банка има приоритетно право (а под одређеним условима и клијент банке) наплате надокнаде на одобрена средства којом покрива све трошкове и ризике везане за пласман ових средстава из оствареног профита, ако уговорени посао генерише профит. Ово правило важи само ако је у укупним трошковима обрачуната плата, односно трошак рада партнера/клијента. Православна банка може своју маржу да рачуна на четири начина: “*break even*” + фиксна маржа банке, “*break even*” + проценат профита, фиксна маржа банке или проценат профита.

- Православна банка може да ступа у „кредитне“ аранжмане и са клијентима који нису кредитно способни, а да очекује позитиван пословни исход.
- Пословни модел православне банке је универзална банка, инвеститор и трговац, чији је циљ не само профитабилно пословање, већ и социо-економски развој друштва;
- По узору на исламску банку, посебан „етички“ одбор чини интегрални дио православне банке. Он надгледа пословање и има задатак да одстрани све елементе који нису у складу са хришћанством, што значи да има право на вето. Као и код конвенционалних банака, у циљу реализације залога или хипотеке, православна банка ће се обратити надлежном суду који врши продају предмета залога као крајњу мјеру, која се примјењује онда када се исцрпе сва друга средства наплате потраживања. У оваквим случајевима банка не смије да предузима никакве активности без сагласности и одобрења посебног „етичког“ одбора, који о сваком конкретном случају процјењује чињенице, намјеру и пословну позицију „дужника“. Прави се разлика између 1) немогућности и 2) намјерног одбијања да се измире обавезе према банци. У првом случају, банка ће сагледати објективне разлоге, још једном истражити услове и могућности подршке клијенту да превазиђе настале проблеме и омогући уредно измирење обавеза у наредном периоду. Ако се штета, настала због околности које су се појавиле, а на које клијент није могао да утиче или за њих није знао, или није урадио неопходне радње да се посљедице настале околности ануирају због немогућности или кривике трећег лица, и др.⁷⁷ не може ни у наредном периоду санирати и обавезе измирити, по одлуци тог посебног „етичког“ одбора дуг клијента се може отписати.⁷⁸ А у другом случају, банка ће, након коначног упозорења дужнику, предузети све потребне мјере у циљу заштите својих интереса и интереса својих акционара и депонената (Хаџић, 2005).

Из овога произилази пословни модел православне банке: универзална банка, инвеститор и трговац, чији је циљ не само профитабилно пословање већ и социо-економски развој друштва.

Оснивање православне банке

Према Закону о банкама⁷⁹ Црне Горе, члан 7, банка се може основати само као акционарско друштво. Банку могу основати домаћа и страна правна и/или физичка лица. Банка може имати једног оснивача. Оснивачки капитал, према члану 8 истог закона, не може бити мањи од 5.000.000€ и мора бити у потпуности уплаћен прије регистрације банке у Централни регистар Привредног суда (ЦРПС). Мишљења смо да оснивач и главни акционар православне банке у Црној Гори треба да буде мјесна црква, што у конкретном случају значи Српска православна црква са Митрополијом црногорско-приморском и свим својим епархијама које се налазе на територији Црне Горе.

Ризици у пословању

Пошто је овај вид банкарства потпуна новина, нужно је сагледати природу свих ризика на основу принципа по којима ове банке треба да послују. Ризике тек треба дефинисати, а сходно њима и управљање тим ризицима. Од православне банке се може очекивати да се суочи са двије врсте ризика: ризици слични онима с којима се суочавају традиционални финансијски посредници и ризици који су јединствени због принципа по којима ова банка послује. Имовина и одговорности православне банке имају јединствене карактеристике ризика. На страни имовине православне банке морају да користе инструменте које карактерише принцип подјеле добити за „награђивање“ депонената, што је такође карактеристика и исламских банака. А такви специфични инструменти су донијели промјену природе ризика са којима се исламске банке данас суочавају (Кхан, Хабиб, 2007). Према томе,

⁷⁷ Виша сила, нпр. пандемија или терористички акт.

⁷⁸ Божја воља.

⁷⁹ <https://www.cbcbg.me/me/o-nama/regulativa/zakoni>; приступљено 24/05/2020.

потребно је да се за потребе православне банке развију добри процеси управљања и извјештавања о ризицима којим се идентификују, надзиру, мјере, управљају, извјештавају и контролишу различите врсте ризика. У овом процесу такође треба посебну пажњу посветити усклађености са задатим правилима и начелима.

Инструменти за осигурања потраживања

Православна банка од клијента може да захтијева један или више инструмената осигурања својих потраживања: личну гаранцију, властиту непокретну имовину клијента или других лица као хипотеку, пренос новчаних средстава која се односе на уговоре за испоруку, робу другачију од оне која је предмет продаје, новчана средства на текућим и инвестиционим рачунима клијента, гаранцију друге банке, чекове у вриједности остатка продајне цијене након одбијања аванса, осигурање предмета испоруке од свих ризика у корист банке до потпуне исплате, залог робе или опреме и др.

Изазови у имплементацији пословања православне банке

Успјех имплементације у земљи у којој се планира пословање по начелима православне банке зависи од **П2Р2С**:

1. **П** равног оквира
2. **П** ореског оквира
3. **Р** ачуноводственог оквира
4. **Р** егулаторног оквира
5. **С** тандарда

Банкарски системи Црне Горе, као и сваки конвенционални банкарски систем, има два основна принципа: сигурност капитала депонената и сигурну стопу поврата на депозите. Конвенционалне банке гарантују капитал и стопу поврата на капитал и штитећи властите принципе осигуравају пожељно функционисање читавог система. Самим тим, не постоје законске могућности за давање дозволе институцијама које желе да функционишу као банка, а да при том експлицитно дјелују по шеми подјеле добити и губитка. Међутим, закон не забрањује бескаматно банкарство, па је према постојећем закону омогућено оснивање православне банке и овакав концепт пословања, за што имамо примјере у другим државама у случају исламских банака (Босанска интернационална банка, ББИ, Сарајево, БиХ).

Пореска регулатива такође представља другу значајну препреку у ширењу и јачању овог вида банкарства. Ту се камата третира као пасивни, а профит у производњи, трговини и осталим дјелатностима као активни приход, а опорезивање ове двије врсте прихода није једнако. Уз то, финансирање трговине које заговара бескаматни модел подразумјева два трансфера (од продавца ка банци и од банке ка продавцу), а самим тим и двоструко опорезивање које смањује профитабилност. Наравно, уз минимум добре воље могуће је допунити постојећи закон о банкама и направити стратешки значајан потез у развоју банкарског система, али и привреде уопште. Ово се релативно лако може постићи промјеном, тј. допуном постојеће законске регулативе користећи примјер Уједињеног Краљевства, или стварањем паралелног система пословања по узору на друге земље приликом увођења исламског банкарства.

Православно банкарство ће се суочавати са бројним и озбиљним проблемима и ограничењима: домаћи финансијски лоби, домаће законодавство, порески и судски систем, однос Централне банке, регулаторних и других државних институција, висок ризик пословања, проблемима уговарања профита и избора пројеката, конкуренције конвенционалних банака, избора квалитетног менаџмента и особља, неразумјевања и др.

За православно економију и банку изазови постоје на теоретском, оперативном и имплементационом плану. На теоретском плану је потребно додатно порадити на развоју темељних начела хришћанске економије и разумјевања финансијског система темељеног на подјели ризика и добити. На оперативном плану треба порадити на измјенама законске регулативе, иновацијама, на финансијском посредовању, развоју финансијских тржишта и

управљању ризицима. Такође, посебну пажњу треба посветити имплементацији горе наведеног у хришћанску економију.

Модел финансирања клијената православне банке

Како смо у претходном поглављу одредили основне принципе пословања православне банке, у овом поглављу ћемо навести неке од модела финансирања које овако конципирана банка може да понуди својим клијентима. Придржавајући се правила да се новац не може посуђивати ради камате и да је фокус на трговини, најму и партнерству, можемо издвојити четири групе модела:

- 1) Модел продаје,
- 2) Модел најма,
- 3) Модел активног партнерства на бази подјеле добитка или губитка и
- 4) Модел пасивног партнерства на бази заједничког учешћа у подјели профита.

У наставку рада ћемо описати неке од инструмената за сваки од наведених модела.

Модел продаје

Трошак + финансирање (Cost-plus base financing)

Овај инструмент представља купопродају, при чему се производ продаје по цијени која је једнака цијени тог производа плус профитна маржа банке.⁸⁰ Погодан за финансирање у разним секторима, а поготово увоза. Може да се користи се и при отварању акредитива. Овај модел је идентичан *Мурабаха* моделу у исламском банкарству.

Куповина са будућом испоруком (Purchase with deferred delivery)

Представља продају робе клијенту банке, плаћену од стране банке за готовину у цијелокупном износу, уз испоруку која ће касније услједити, у роковима у складу са уговором.⁸¹ Корист за продавца је у томе што ће раније доћи до финансијских средстава неопходних за процес производње и покривање других трошкова, док ће банчин купац на овај начин остварити нижу цијену од цијене коју би платио на дан испоруке и заштитити се од могућег раста цијена. Значајно је да цијена, количина и квалитет производа буду прецизно дефинисани у тренутку закључивања уговора. Највећи потенцијал овог инструмента огледа се у могућностима дугорочног финансирања црногорске пољопривреде и покретање индустријске производње (изградња пловила, машина за производњу и сл.), поготово наручене према спецификацији купца. Овај инструмент погодан је и за финансирање обртног капитала. Овај модел је сличан *Салам* и *Истисна* моделу у исламском банкарству.

Модел најма

Ради се о класичном лизингу са малом разликом у склапању лизинг уговора у односу на конвенционалне лизинг уговоре. Банка купује предмет изнајмљивања и даје их у закуп својим клијентима. Након истека уговора опрема се враћа власнику (оперативни) или корисник постаје власник предметне опреме (финансијски лизинг или куповина на отплату кроз ренту - *hire purchase*). Овај модел финансирања постоји у мало другачијем облику у исламском банкарству као *Иџара*.

⁸⁰ Клијент захтјева да банка за њега изврши куповину (углавном због недостатка сопствених средстава) потребне трговачке робе, производа, инвестиционе опреме и др. за 1000€. Клијент се обавезује да ће по извршеној набавци, од банке купити, односно преузети тражене производе за „трошак + финансирање“ цијену од 1100€. Банка купује робу коју је одредио клијент и продаје клијенту по цијени која покрива набавну (1000€) цијену увећану за приход банке (100€). Клијент плаћа робу банци у ратама како је већ раније и договорено.

⁸¹ Банка од пољопривредника, за свог клијента, купује пшеницу одређеног квалитета и спецификације за коју склапа уговор. Плаћа је унапријед у цијелости 1000€, са одгођеном испоруком када та култура буде за жетву. Банка склапа „уговор на зелено“ са купцем и утврђује испоруку и начин плаћања. Пољопривредник испоручује пшеницу банци (или директно купцу), а затим банка купцу. Банка, на основу уговора, продаје робу за готовину или на отплату за 1100€. Произвођач и купац не могу бити иста особа.

Модел активног партнерства на бази подјеле добитка или губитка (*Venture Capital Financing, Equity partnership, Partnership finance*)

Овај модел је „*joint venture*“ пословни однос банке и њеног клијента у заједничком пројекту и инвестицији. Два или више партнера (и дионичари) преузимају ризик за свој капитал и дијеле добит на основу договореног процента, сразмјерно њиховом удјелима.⁸² Савремене корпорације, попут оних котираних на берзама, су нека врста оваког партнерства. Овај модел има посебан значај за отварање нових предузећа и увођење нових, иновативних услуга и производа и сличан је моделу *Мушарака* у исламском банкарству. Постоји могућност постепеног смањења учешћа банке у капиталу заједничке компаније, као „опадајуће“ активно партнерство, што такође одговара једном облику *Мушараке*. Уговорени однос заснива се на учешћу банке у капиталу фирме код њеног оснивања, уз договорену динамику смањења учешћа банке, односно преношења власништва или акција банке на друге partnere или акционаре. Тиме банка постепено, уз раније договорене услове, смањује свој удио и излази из заједничке фирме, односно повлачи се из пројекта. Наравно, док је банка у фирми, сразмерно њеном учешћу припада јој и остварена дивиденда. Модел се успешно може користити и код финансирања становништва за куповину, изградњу или адаптацију стамбених простора са дугим роком отплате.⁸³

Модел пасивног партнерства на бази заједничког учешћа у подјели профита (*Trust Financing, Profit Sharing*)

Овај модел представља посебан пословни аранжман банке, која посједује капитал, и предузетника, који има пословну идеју, знање и способност за реализацију пројекта. Идеалан је за покретање нових послова, финансирање микро, малих и средњих предузећа, пројектно финансирање, али и за заједничка улагања кроз посебне институције које се баве управљањем фондова. Предузетник преузима одговорност успјешног вођења посла и у посао уложује свој рад и знање (а може и опрему за реализацију посла). Профит се дијели према унапријед уговореном проценту, а губитак сноси само власник инвестираног капитала, односно банка. Клијент нема право на имовину, осим на ону коју је унио у партнерство, већ само на дио профита. Овај модел има два инструмента и то: а) када је инвеститор искључиво православна банка⁸⁴ и б) када и клијент/партнер инвестира сопствени капитал, капитал прибављен од трећег лица и/или капитал другог инвеститора.⁸⁵ Банке, као финансијери, нису дугорочно везане за пројекте, прије или касније ће захтјевати поврат уложених средстава продајом свог удјела по тржишној вриједности. Клијент има право првенства куповине. Овај модел је сличан *Мудараба* моделу у исламском банкарству.

Компарација наведених модела

Са аспекта рочности, Пасивно и Активно партнерство и Најам представљају моделе погодније за средњорочно и дугорочно финансирања, док су Куповина са будућом испоруком и Трошак + финансирање погоднији за краткорочно финансирање. За Активно и Пасивно партнерство висина зараде је неизвјесна, док је код осталих модела унапријед одређена. На

---

⁸² Банка и њен партнер донесу одлуку о оснивању привредног друштва за увоз и продају пољопривредних производа, на бази учешћа 50:50, и улажу у посао по 10.000€. На крају године исказан је профит од 4.000€. Банка и партнер дијеле профит, свакоме по 2.000€. Такође, по завршетку посла припада им и њихов дио у складу са иницијално инвестираном капиталом. На исти начин се дијели и губитак (умањује се капитал за по 2000€).

⁸³ Клијент хоће да купи пословни простор за који постоји добар потенцијал за давање у ренту. Цијена пословног простора је 220.000€. Банка тражи 20.000€ учешће клијента а сама финансира 200.000€ (власништво банке). Уговором је дефинисано трајање овог партнерства на 240 мјесеци тј. 20 година. Власништво банке током отплате опада у зависности колико је процената власништва клијент откупио (клијенту се власништво процентуално увећава). Банка урачунава своју зараду кроз ренту свог дијела власништва.

⁸⁴ Предузетник добија од банке новчана средства у висини од 10.000€ које улаже у посао. Након завршеног посла остварен је профит од 1.000€. Банци припада 10.500€, а предузетнику 500€.

⁸⁵ Код овог инструмента имамо другачију расподелу профита. Укупно је инвестирано 20.000€. 10.000€ од банке и 10.000€ од клијента (или преко њега од неког трећег лица). Остварени профит износи 2000€. На основу уложеног капитала клијенту припада 1000€, још 500€ за добро обављен посао на основу уговора пасивног партнерства плус уложени капитал, а банци 500€ и уложени капитал. У случају губитка, банка и клијент ће га сносити сразмјерно уложеном капиталу, а за свој рад партнер не може добити надокнаду.

основу карактеристика природе посла ових модела можемо извести нивое контроле и ризика које са собом што ћемо приказати у наредној табели 1.

Табела 1. Компарација банкарских инструмената Православне банке

Инструмент	Пасивно партнерство	Активно партнерство	Најам	Куповина са будућом испоруком	Трошак + профит финансирање
Природа посла	Инвестиција	Инвестиција	Лизинг	Трговина	Трговина
Контрола посла	Ниска	Висока	Висока	Ниска	Висока
Ризик капитала	Висок	Висок	Средњи	Низак	Низак

Посматрајући природу описаних модела финансирања, учева се потреба проналажења адекватног менаџмента, који би квалитетно обавио повјерени посао, јер се банка појављује као трговац и активни партнер у послу. Код модела Активног партнерства банка је принуђена да истовремено води, управља и контролише читав низ сложених операција. Наиме, поставља се питање, да ли је банка у могућности и да ли посједује довољан капацитет да одговори оваквим захтјевима, што знатно повећава и оперативни ризик. Сваки од наведених модела са собом носи читав низ за сада знаних ризика, а ми ћемо у табели 2 упоредити неке од њих:

Табела.2. Ризици инструмената финансирања

ИНСТРУМЕНТ	КРЕДИТНИ РИЗИК	РИЗИК МАРЖЕ	РИЗИК ЛИКВИДНОСТИ	ОПЕРАТИВНИ РИЗИК
<i>Трошак + профит</i>	Низак	Низак	Низак	Средњи
<i>Пасивно партнер.</i>	Повишен	Повишен	Низак	Средњи
<i>Активно партнер.</i>	Повишен	Повишен	Низак	Средњи
<i>Опадајуће активно партнерство</i>	Повишен	Повишен	Повишен	Повишен
<i>Куповина са будућом испоруком</i>	Средњи	Повишен	Средњи	Средњи
<i>Најам или лизинг</i>	Низак	Висок	Средњи	Низак

Из овога се види да, за православну банку, најмањи ризик имају Трошак + профит и Најам, док партнерства са собом носе највећи ризик.

Сличности са моделима исламске банке

Сличност са исламским банкама огледа се понајвише у регулацији пословања према вјерским начелима. У православним банкама се тежи забрани пословања на каматној основи према клијентима банке, као и код исламских банака. Сличност је и у начину мобилизације средстава, јер исламска банка као и православна банка прикупља дио средстава која су базирана на моделу подјеле добити и губитка (Алибашић, 2010), као и у постојању одбора чија је улога да одстрани све елементе који нису у складу са задатим принципима пословања. То се у коначници огледа и у сличностима предложених модела финансирања што ћемо приказати у следећој табели.

Табела 3. Сличности модела финансирања православних и исламских банака

Инструменти исламских банака	Иструменти православних банака	Природа посла
Мурабаха	<i>Трошак + профит финансирање</i>	Трговина
Салам и Истисна	<i>Куповина са будућом испоруком</i>	Трговина
Ицара	<i>Најам</i>	Лизинг
Мушарака	<i>Активно партнерство</i>	Инвестиција
Мудараба	<i>Пасивно партнерство</i>	Инвестиција

Првенствена разлика у односу на исламске банке је у томе што православне банке могу посуђивати средства за своје пословање на каматној основи и пословати као конвенционалне банке у том смислу. Православна банка може да врши операције на конвенционалним и исламским финансијским тржиштима. Православна банка гарантује штедишама поврат депозита увећан за индекс потрошачких цијена, што није случај код исламских банака. За разлику од православних банака, исламске банке не могу формирати ниво 2 и ниво 3 капитала по Базелским прописима јер су шеријатски неприхватљиви. Специфичност је у томе да, код нпр. Пасивног партнерства, при подјели профита са клијентом, прво се намирује трошак банке (*break even*). У случају да је профит мањи од ове стопе, сав профит припада банци, без права да банка од клијента/партнера захтјева намирење разлике. Православне банке немају тзв. „добронамјерне“ или „бесплатне кредите“ по узору на Кард Хасан (*Qard al-Hasan*) исламске банке. Ова врста кредита у исламској банци не ослобађа клијента враћања зајма и банка може да захтјева хипотеку, залог, јемце/жиранте и сл., а код православне банке ова врста бескаматног кредита је на основу отплате по савјести, без обавезе поврата.

ЗАКЉУЧАК

Промјене у глобалном банкарском пословању данас се огледају у претходној дерегулацији финансијских тржишта, економским кризама и пандемији, убрзаном кретању новца и примјени нових информационах технологија у банкарству. Све ове промјене, економске, технолошке и друштвене нису заобишле ни банке у Црној Гори. Иако ће коријени овог поремећаја - моралног, технолошког, економског, геополитичког, демографског и животне средине - остати исти, јединствена конвергенција ових фактора требала би ослободити невиђене промјене у ширем друштву и економији, а самим тим и у банкарској индустрији. Ера постлиберализације нам доноси и неповјерење према банкама. Како улазимо у нову деценију, банке би требало да учврсте свој основни темељ на више димензија, укључујући технолошку инфраструктуру, управљање подацима и ризиком, а понајвише моралним хазардом. Црногорске банке морају да схвате разлог свог постојања у свијетлу финансијске кризе 2008. године и пандемије Ковид 19. И док још нисмо изашли из првобитне здравствене кризе, великом брзином упадамо у нову финансијску кризу. Банке су сада на удару, све већи број несолвентних компанија и домаћинстава, повећан броја незапослених и раст неизмирених дугова по основу стамбених и потрошачких кредита становништва, пријетња су банкама. Овакав лош развој ситуације, праћен са очекиваним падом вриједности некретнина, у крајњем би могао да одведе слабије банке у стечај. Прилагођавање „*new normal*“ изискује повећање сопственог капитала и отпорности на кризе. Банкарство мора да се редифинише како би се задовољиле нове специфичности привреде, запошљавања, предузетништва, инфраструктуре и међународних финансија новог доба. Банкарско пословање у Црној Гори, специфично претходних деценија, са доминантним кредитирањем становништва, мора бити промјењено. Промјене треба да се крећу у смјеру прилагођавања банака ка повољнијем и интезивнијем кредитирању реалног сектора привреде, нарочито кредитирању индустрије и пољопривреде, финансирању микро, малих и средњих предузећа, улагању у очување здравља и животне средине и партнерствима са високотехнолошким компанијама. Управо ово преусмјеравање пословања, од мешетарења и „клађења“ ка реалним

потребама човјека и за човјека, из сјене извучи заборављену хришћанску мисао о економији остављајући простора да модерну економију редефинишемо и поставимо на реалнијим темељима.

Хришћанска економска мисао дуго је и успјешно била потискивана, јер садржи елементе који могу да ограниче моћнике у контроли свјетске економије. Тако је данас апсурд да атеисти и агностици (1,31% укупног становништва) заузимају највеће позиције у управљачким структурама банака (а и државе) у Црној Гори са овако великим бројем вјерника. И вјерници бирају атеисте да управљају државом, што је доказ неупућености о могућностима позитивног утицаја религије на економско-политички живот модерног друштва. Намјерно се хришћанство проглашава ретроградним елементом и шири бојазан од враћања у „мрачни средњи вијек“ од стране атеиста и агностика. У прилог овоме говори и истраживање двоје економиста из Бугарске за *LSE* из Лондона⁸⁶, а које је објављено у публикацији Свјетске банке, чији је закључак да је комунизам наставак православља и да је управо православље криво што су данас земље са већински православним становништвом сиромашне. Овакве „научно поткрепљене“ тезе служе у пропагандно-политичке сврхе, како би се православни народ што више окренуо економијама запада и дозволио атеистима и агностицима да управљају државама, јер ће вјерујући економисти и политичари „упропастити Црну Гору“ због своје заосталости и неприхватања свега што Запад доноси. А резултат економске кризе 2008. године, само за САД, је пет хиљада милијарди УСД из пензионих фондова и штедње становништва. Осам милиона људи је изгубило посао, а шест милиона људи је изгубило своје домове и кров над главом. Мањи број становника Француске је за вријеме Другог свјетског рата остао без својих домова упоређујући са бројем становника у САД-у од 2007. до 2009. године. Економисти знају коријен ове кризе, али хришћанство зна сјеме - морални хазард економских актера. Постојећи закони и супервизија могу да умање могућности појаве криза, али никада неће бити довољни да их спријече. Људско несавршенство кроз гријех, само чека прилику да понови суноврат какав је био 2008. године. Значи, банке и банкари нису постали похлепни пред саму кризу, већ похлепа као сјена прати овај вид пословања од самог настанка. Једини начин за спријечавање будућих криза јесте већа моралност самих актера. А нити један Закон о банкарству, регулаторно тијело или Централна банка не могу да повећају моралност актера, већ само да одреде законитост њихових поступака и казну у случају супротног поступања. Једном ријечју, закони имају везе са правом, али не и са правдом. Правда, морал, истина, братољубље, честитост, поштење и све оно што је супротно гријеху чине „вакцину“ против финансијских криза и основне су вриједности хришћанског живота, те уједно и предмет изучавања у хришћанству, а не у банкарству. Економија и хришћанство се умногоме баве истим питањима, укључујући, али не ограничавајући се на: људску природу, институционални оквир, позајмљивање новца, рад, производњу, дистрибуцију и благостање. Православна, хришћанска вјера јасно исказује негативан став према камати, сматра за обавезу подјелити терет, помоћи немоћноме и сиромашу, и има јасан став о социјалној (не)правди. До сада у Црној Гори нису постојале банке које су се водиле моралним принципима у свом пословању, јер су профит и заштита имовине „свети правци“ пословања конвенционалних банака. Православна банка, у свом морално и етички вођеном пословању, основу налази не само у економији већ и у учењима православне Цркве. Улога банке, као посредника између оних са вишком и оних са мањком средстава, била би допуњена партнерским односом са клијентима као и стварном подјелом ризика у пословању. Све ово би било регулисано православним, хришћанским моралним принципима што би на крају довело до веће социјалне правде и правилније расподеле економске добити.

Пословни модел православне банке је универзална банка, инвеститор и трговац, чији је циљ не само профитабилно пословање већ и социо-економски развој друштва. Сматрамо да неће бити препрека за прихватање пословног модела православне банке, али је потребно едуковати становништво и објаснити принципе овог вида банкарског пословања како би стекли повјерење у финансијске институције које послују по овом моделу. А управо је

⁸⁶ <http://www.lse.ac.uk/fmg/assets/documents/papers/discussion-papers/DP773.pdf> приступ 19/02/2020.

повјерење у банку предуслов успјешног пословања. Полазећи од постављених принципа и правила да се новац не може посуђивати ради камате и да је фокус на трговини, најму, партнерству и подјели ризика, издвојене су основне четири групе модела по којима православна банка може да уђе у пословни однос са становништвом и правним субјектима: Модел продаје, Модел најма, Модел активног партнерства на бази подјеле добитка или губитка и Модел пасивног партнерства на бази заједничког учешћа у подјели профита. Православна банка може да функционише према постојећем Закону о банкама, али ће се суочити са одређеним потешкоћама у пословању (нпр. порески систем) због својих специфичности. Црногорски банкарски сектор за сада је стабилан. Ипак, иако ликвидан и солвентан, и даље је оптерећен високим учешћем лоших кредита, лошим економским прогнозама услед пандемије, те још увијек опрезном кредитном политиком банака и релативно високим каматним стопама. Висок ниво ризика земље и неквалитетних кредита утичу на финансијске перформансе банака, због чега оне морају да се задужеју по вишим цијенама, што за последицу има смањење кредитне активности и раст каматних стопа. За привреднике су управо рестриктивна кредитна политика и високе каматне стопе највеће препреке за раст и развој, што представља велику шансу за Православну банку и њен модел партнерства и подјеле ризика. Оснивање православне банке може допринијети даљем повећању стабилности финансијског сектора уз истовремено повећање ефикасности и продуктивности реалног сектора. Због своје специфичности, православна банка је (попут исламских банака) отпорнија на финансијске кризе и шокове од конвенционалних банака, првенствено због оптималнијег односа вриједности имовине и дуга, а и директније везаности финансијских трансакција за пословне активности реалног сектора. Оснивач банке би, по узору на *Istituto per le Opere di Religione* (Ватиканска банка), требала да буде Српска православна црква са Митрополијом црногорско-приморском и свим својим епархијама које се налазе на територији Црне Горе.

Ови налази потврђују истраживачку хипотезу могућег увођења новог вида банкарског пословања и иновативних банкарских услуга и производа, конкретно „вјерски“ регулисане православне банке, користећи пословни принцип исламских банака, али смо у раду дошли и до закључка како се у појединим случајевима исламске банке не могу у потпуности придржавати одређених прописа шеријата и теоријских поставки у конвенционалним системима. То значи да и за православну банку може бити потешкоћа у раду због економског и финансијског окружења које није утемељено на вјерским начелима. Проблеми имплементације и развоја православног концепта банкарства у конвенционалним економским срединама морају се ријешавати у дијалогу са државним органима, који би требали предузети одговарајуће измјене и допуне постојећих законских регулатива по узору на Уједињено Краљевство, и тиме створити услове за оптималну примјену специфичности овог вида пословања. Самим тим, Црна Гора би постала лидер и носилац развоја новог типа банкарства, који има велики потенцијал, нарочито међу хришћанима. Надамо се да ће овај рад утицати на даља истраживања о пословном моделу православне банке и примјени нових специфичних банкарских производа у Црној Гори, Србији и Републици Српској, односно у конвенционалним економским системима. Овај рад нам открива и наше незнања о могућим, другачијим, приступима проучавању економије.

Морално и етички регулисано банкарство неће донијети савршенство Христових ријечи упућених богатом младићу да распрода своје имање и све поклони сиромасима (Матеј 19:16–30; Марко 10:17–31; Лука 18:18–30), нити наше испуњење Његових ријечи да свима који нам затраже безусловно дајемо (Матеј 5:42), али ће се дјелимично промјенити неправедни однос према сиромашнима, учинити помак ка социјалној правди и смањењу неједнакости, допринијети оптималнијем економском развоју и онемогућити лихварство банкарских институција и злоупотребу кредита и дуга. У крајњем, овај рад и јесте настао са циљем унапређења банкарског пословања и социо-економског развоја, а не као теолошко штиво.

“Милост и истина пољубише се, правда и мир ијеливаше се“ (Пс. 84:11)

ЛИТЕРАТУРА

- Алибашић С. (2010). *Модели финансирања у исламском комерцијалном банкарству*. Подгорица: Економски факултет.
- Јеванђеље по Св. апостолу Луки 18:18–30.
- Јеванђеље по Св. апостолу Марку 10:17–31; 12:30-31.
- Јеванђеље по Св. апостолу Матеју, 5:37; 5:42; 6:22-33; 19:16–30; 22:37-40.
- Кхан, Т. (1995). *Demand for and supply of mark-up and PLS funds in Islamic banking: Some alternative explanations* " *Islamic Economic Studies* 3, Цеда.
- Макее, А. (1987). Christian economic policy and the role of economic science. *Review of Social Economy*, 45(3), 243-258.
- McFague, S. (2001). New house rules: Christianity, economics, and planetary living. *Daedalus*, 130(4), 125-140.
- Прва посланица Св. апостола Павла Коринћанима, 1:24; 3:10-13, 10:23
- Приче Соломонове 19:17.
- Псалом 84:11.
- Рог А.Б. (1965). *Christian Economics: Can Christianity and Economics work harmoniously?*. Индијана: Вабаш колеџ.
- Саборна посланица Св. апостола Јакова 5:4.
- Св. Василије Велики, „Бесједа на завршетак четрнаестог псалма и о зеленашима“, Бесједа на Псалме.
- Св. Јустин Ћелијски (1965). *Бесједа прва у недељи Страшног суда*. Манастир Ћелије.
- Св. Николај Велимировић. (1925). *Бесједа на Недељу двадест седму: Јеванђеље о зрченом тијелу и зрченим душама*. Омилије.
- Tatum, R.C. (2016). Homo Economicus as fallen man: The need for theological economics. Available at SSRN 2814426.
- Хацић, Ф. (2005). Исламско банкарство и економски развој. *Економски факултет у Сарајеву*.
- Yannaras, C. (2004). Human rights and the Orthodox Church. *The Orthodox churches in a pluralistic world: An ecumenical Conversation*, 83-89.

Електронски извори:

https://ar.wikipedia.org/wiki/المسيحية_في_الشرق_الأوسط

<https://www.bank-peresvet.ru/>

<https://www.cbcbg.me/me/o-nama/regulativa/zakoni>

[https://en.wikipedia.org/wiki/Power-knowledge;_Paul-Michel_Foucault_\"Знање_моћи\"](https://en.wikipedia.org/wiki/Power-knowledge;_Paul-Michel_Foucault_\)

<https://fukuyama.stanford.edu/>

<https://mitropolija.com/2015/12/15/arhimandrit-rafail-karelin-duh-i-dusa/>

<https://tass.com/economy/772034>

https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Никола_Спасић#cite_note-1

THE CHRISTIAN ORTHODOX BANK – REALITY OR FICTION?

Nenad Vitomirović

Municipality of Herceg-Novi, Trg Maršala Tita 2, 85340 Herceg-Novi, Montenegro,
nenad.vitomirovic@hercegnovi.me

ABSTRACT

This paper's subject of research is the possibility of introducing new form of banking trade and innovative banking services and products. The changes in perception of the bank role within society and change in trading focus, from speculation and „betting“ to authentic needs of man and for the man, pulling out of the shadows the forgotten Christian thoughts on economics. The term Christian economics is not new, but Christian Orthodox banks do not exist in our financial system, not even as a term. The goal of this research is to prove that there is a possibility of founding Christian banks, that can successfully operate based on Islamic banks model. There is a functional, religiously regulated banking in Islam. This acknowledged model and experience of the Islamic bank are excellent starting point not only for setting the principles of work but also for defining banking products and services. The bank conceived in this manner, applies conventional and Islamic bank's positive practice and work experience, thus merging them into a unique shape characteristic of the Christian Orthodox faith. Since the operating of the bank does not depend on economic reality of a country, in this paper I have set some universal foundations on which a bank should lay, using general methods and techniques of scientific research. The conclusion is that the business model of the bank is a morally and ethically driven universal bank, with the role of an investor and trader, whose goal is not only profitable operating but an overall socio-economic progress of the society. This proactive, market-oriented bank, can operate in accordance with existing Law on banks and, as a qualitative alternative to conventional banks, with its partnership and risk-sharing model, can contribute to further stability increase of the financial sector and at the same time increasing the efficiency and productivity of the real sector.

Keywords: Christian Orthodox bank, Islamic bank, Christian economics.